

Özel Dosya: İmkân Alanı olarak Kültür Sayı Editörlerinden

Asu Aksoy, Burak Özçetin

*Her şey farklı olabilirdi, her şey başka bir şekilde kavranabilir;
özgürlük işte bunu ifade eder ve öngörür.
(Freedom expresses and presupposes that everything could have been different,
that everything could be understood in a different way.)*
Isenberg, B. (2012).

Türkiye’de kültür, son 20 yıldır iktidarda olan AK Parti’nin ülkeye biçmeye çalıştığı kimlik tasavvurunun en net görünüm aldığı ve bu tasavvurun tek hâkim duruma gelmesi için sansürlemeden, yasaklamalara, tek elden ve tepeden yönetime ve popülist retoriğe kadar uzanan politikaların ve uygulamaların devreye sokulduğu bir alan halini aldı. Özellikle 2013’ten bu yana kültür alanında iktidar partisinin söylemi ve bu söylemden beslenen icraatları incelendiğinde, kültürün ele geçirilmesi, fethedilmesi gereken bir kaleymişçesine taşıdığı önemi görmek mümkün.

Kültür muktedir olunması gereken, söylenen sözlerin ve gösterenin tek bir kurguyu ifade ettiği bir alan olarak ele alınmakta, zira kültür ile kimlik eş anlamlı düşünülmekte. Kültür, kurulmak istenen “Yeni Türkiye”nin kimliği, aynası olacaktır, bunun için de tasarlanması gerekir. AK Parti iktidarının inşasını vaat ettiği “Yeni Türkiye” tasavvurunda, Tanıl Bora’nın bahsettiği çeşitli “dip akıntıları” mevcuttur; Bora bunları liberal-muhafazakâr, restorasyoncu-muhafazakar ve Yeni Sağcılık olarak tanımlıyor (Bora, 2018). Farklı nüanslara sahip bu dip akıntıları “Yeni Türkiye” söylemini çeşitli şekillerde beslediler ve bu söylemin kültürel altyapısını, “muhafazakâr sanat”, “yerli ve milli” gibi, çeşitli kavramsallaştırmalarla kurmak için uğraştılar.

Hükümet politikalarının 2013 yılında Gezi Parkı protestolarıyla ortaya çıkan alternatif ve eleştirel sesler ve farklı varoluş ifadeleri karşısında aldığı otoriter tutum kültürel alanda da kutuplaştırma üzerinden ilerleyen ve muhafazakâr kimlik dışındaki kültürel seçimleri düşmanlaştırmanın normalleştiği bir hal aldı. AKP’nin toplumu polarize ederek kendisini iktidarda tutma stratejisi ile otoriterleşmenin karşılıklı birbirini besleyerek büyüttüğü bir politik yöneli-

me girildi (Somer, 2019). 2014 yılında Başbakan Erdoğan'ın "Yeni Türkiye Yolunda" başlığı ile yürüttüğü Cumhurbaşkanlığı kampanyası kültürel alanda belirginleşmeye başlayan kutuplaştırıcı söylemi ortaya koyuyordu. AKP'nin "Yeni Türkiye"si hazmedilemeyenlerin "yozlaşma", "yabancı zihniyet", "Batının ajanı olma" gibi mahkûm edici betimlemelerle dışlandığı ve makbul kültürün sınırlarının çizildiği ve egemen ilan edildiği bir vizyon olarak karşımıza çıktı. 3 Mart 2017'de yapılan 3. Milli Kültür Şurası açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı Erdoğan kültür alanında iktidar olmaktan söz ediyordu: "siyasi iktidar seçimle, oyla, sandıkla olunabilir; ama kültür iktidarı için çok daha farklı bir birikime, emeğe, çalışmaya, dirsek çürütmeye, alın teri dökmeye ihtiyacımız var". Neden kültürde tek hâkim ses haline gelmek istediğinin cevabını Erdoğan çeşitli konuşmalarında veriyordu: kültür alanında "ülkesine ve milletine yabancı zihniyet" hâkim vaziyetteydi ve bu hakimiyetin sona erdirilerek yerine "yerli ve milli" bir zihniyetin iktidara getirilmesi gerekiyordu.

"Yeni Türkiye"nin kültürel dilinin ve kodlarının nasıl kurgulandığı konularında önemli bir eleştirel yazın birikmiş durumda (Hecker v.d., 2023; Özçetin, 2019). Milliyetçilik, muhafazakârlık, İslamcılık ve yüceltilmiş bir geçmişin restorasyonunu ifade eden yeni-Osmanlıcılık değerlerini kullanarak iktidar inşasının kültürel alanda nasıl gerçekleştirilmeye çalışıldığını inceleyen çalışmalar mevcut (Batuman, 2019). Kültürel iktidar inşasının "Yeni Türkiye" karşısında konumlandırılan "eski" Türkiye ile girişilen bir "kültür savaşı" şeklinde yürütüldüğü de anlatıldı (Belge, 2019). "Yeni Türkiye" kurgusunun nasıl geçmiş hafızasının tamamen yok edilmesi veya yeniden yorumlanmasına yönelik sembolik şiddet ile el ele yürüdüğü (Aksoy ve Robins, 2021; Aykaç, 2023; Aykan, 2021) ve merkezileştirme ve yönetimi tek elde toplama suretiyle kültürel ifade alanının nasıl kontrol altına alınmaya, sanatın ve medyanın otonomisinin koşullarının nasıl ortadan kaldırılmaya çalışıldığı konuları üzerinde de önemli bir yazın oluşmuş durumda (Karaca, 2012; Aksoy ve Şeyben, 2015; Sayar, 2022; Karan, 2013; Çelenk, 2023). Öbür taraftan hükümetin kültür politikalarında, özellikle Türkiye'nin arkeolojik miras varlıklarını lokomotif endüstriler olarak konumlandırın, yanısıra sanat alanında markalaşmış kurum ve etkinlikleri Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı (TGA) gibi kurumlar kurarak bu değerleri markalaştırıp, destinasyonlar halinde yeniden kurgulayarak küresel dolaşıma sokmaya çalışan neoliberal programın etkileri üzerine araştırmalar çoğalmayı bekliyor. Burada Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Beyoğlu Kültür Yolu gibi festivallerle sanat alanında markalaşmış kurum ve etkinlikleri küresel imaj politikasının parçası haline getirme çabasına işaret etmemiz gerekir (Aksoy ve Robins, 2021).

Reflektif'in "İmkân Alanı olarak Kültür" dosya başlığı ile çıkan bu sayısında ülkenin son yirmi yılına damgasını vuran iktidarın "Yeni Türkiye"sinin kültürel düzenini egemen kılmaya adanmış otoriter kültür siyaseti ve politikaları başlıklarını kültür ve sanat aktörlerinin otonomi mücadeleleri bağlamında inceleyen ve bu iklimin içinde sanatsal ifadeye bağımsız varoluş imkânı yaratmaya çalışan kültür ve sanat vahalarını/imkanlarını ele alan yazılara yer veriyoruz. Ülkenin dört bir yanında kültür ve sanat aktörleri varlıklarını devam ettirebilmek, kamusal alanda kültürel ve sanatsal ifadenin özgür ifadesini sürdürebilmek için çeşitli arayışlar

içindeler. Özel tiyatrolar tarafından geliştirilen kooperatifleşme hareketi bu arayışlara önemli bir örnek teşkil ediyor. Mevcut iktidarın tek tipleştirici, mutaassıp ve baskıcı kültür politikalarının yarattığı dışlayıcı ve kutuplaştırıcı ortama bir de COVID pandemisi, ekonomik kriz gibi sarsıntılarla karşılaşan ve tüm bu şoklar karşısında kırılabilirliği artmış kültür ve sanat aktörleri nasıl ayakta kalmaya, seslerini nasıl çoğaltmaya ve sanat ve kültüre erişimi nasıl genişletmeye çalışıyorlar, sanat emekçilerinin haklarını nasıl savunuyorlar, bu soruları ele alan çalışmaların okuyucu ile buluşması bize göre çok önemli. Türkiye’de üretim ve erişim kanallarıyla dünyaya açık ve kültürel ifadelerin birlikte varoluşunu besleyen çoğulcu ve özgür bir sanat ekosisteminin varlığını sürdürebilmesi için ne tür kavramsal açılımlara ve kültür siyasetine ihtiyacımız olduğu sorusuna yönelik yeni yaklaşımları ortaya çıkarmamız gerekiyor. Ülkemizde kültürel tektipleştirme zemininin daralması ve Türkiye’nin de taraf olduğu UNESCO 2005 Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi yaklaşımına uygun çok kültürlülüğün, eleştireliliğin ve bağımsız düşüncenin, otonom sanatın, özgür ifade imkânı bulabildiği bir ortamın gelişmesi çabalarında bu derleme çalışmamızın katkısı olmasını ümit ediyoruz.

Bu dosyayı hazırlarken iki kavramdan yola çıktık, birincisi “kültür siyaseti” ve ikincisi “otonom sanat”. Kültür siyaseti kavramını Nina Glick Schiller’den alınıyoruz. Glick Schiller, kültür politikasından ayrı olarak, kültür siyasetini ‘fikirler, değerler, semboller ve günlük pratikler aracılığı ile güç ilişkilerinin kendi iddialarını ortaya koyduğu, savunduğu, kabul ettirdiği, karşı çıkışların gerçekleştiği, ya da alaşağı edildiği, süreç’ olarak tanımlar (1997). Otonom sanat kavramına ilişkin ise Gerhard Richter’in önemli bir açılımı var. Richter sanat eserinin ‘biricikliği ve deyimliliğinin (*idiomaticity*) –yani, sadece kendi dışındaki bir gerçekliği yansıtmak misyonuna bin bir yolla itiraz etmek– bir çeşit otonomi (kendi kanunlarını kendisi koyan) deneyimini çağrıştırdığını’ yazar (2021). Richter otonomiyi *heteronomia* kavramı karşısına konumlandırır. *Heteronomia*, Richter’e göre ‘kanunlarını başka bir yerden alan ve dolayısıyla özgürlüğü savunsa dahi işin başından itibaren özgür olmayan’dır. Bu kavramlar dergi yazılarında doğrudan tartışılmamakla birlikte, ele alınan konuları düşünmek için kullanılabilecek öngörüler olarak ufuk açıcılar.

Derginin Görüşler kısmında yer alan ve Ekmel Ertan ve Alp Esin’in Artİstanbul Feshane’de yer alan “Ortadan Başlamak” sergisine yapılan tehdit ve protestoları değerlendirdikleri söyleşilerinde Nina Glick Schiller’in tanımıyla kültür siyasetinin bugün çalıştırılmadığını görüyoruz. İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı’nın sergiye “halkı kin ve düşmanlığa tahrik» suçundan soruşturma başlatmış olması siyasetin zeminin ortadan kaldırılmış olduğuna işaret ediyor ve Rıza Türmen’in yazdığı gibi, bu durum yargı yoluyla vahim bir ifade özgürlüğü ihlali (Türmen, 2023)

“İmkân Alanı olarak Kültür” başlığını, belirli bir kültürel anlayışı ülkeye tek makbul ve geçerli olanmış gibi benimsetmek üzere devletin yasamadan, yürütmeye, yargıya tüm mekanizmaları harekete geçirdiği ve devlet-dışı aktörlerin hedef gösterme, tehdit ve şiddete varan müdahalelerle baskı ve korkutma eylemlerinin sıklaştığı ve bütün bunların sonucu olarak Türkiye’de sanatsal ifadeye yönelik yaşanan baskı ve sansür ikliminin yoğunlaştığı bir dönemde

ortaya koyduk. Dosyamızda giderek çok-katmanlaşan ve genel anlamda ifade özgürlüğünü ve bağlantılı olarak sanat özgürlüğünü her bakımdan sarmalayan sansür ikliminin vakalar üzerinden kapsamlı bir dökümüne girişmedik. Siyah Bant girişiminin 2012 yılında başladığı bu tür çalışmalar, Susma Platformu, Sanat Özgürlüğü İzleme Platformu (SÖZ), Türkiye Yayıncılar Birliği, gibi sivil toplumun çeşitli kurumları ve girişimleri tarafından düzenli olarak gerçekleştirilmekte. Susma Platformu'ndan Alara Sert ve Nur Tüysüz, Görüşler kısmı için yazdıkları yazıda düzenli gerçekleştirdikleri raporlamalara dayanarak 2016'da OHAL ilanından sonra sanatta gerek devlet aktörleri gerekse de devlet-dışı aktörler tarafından sansür uygulamalarının nasıl çalıştırıldığıнын bir analizini yapıyorlar. İktidarın sansür uygulamaları sanat alanında otosansürün yaygınlaşmasına neden oluyor. Bunu bağımsız sanat girişimleri ile yaptığımız görüşmelerde açık bir şekilde gördük. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi Kültürel Haklar Özel Rapörtörü Farida Shaheed'in 2013 yılında kaleme aldığı 'Sanatsal Özgürlüğün ve Yaratıcılığın Özgürlük Hakkı' (*The Right to Freedom of Artistic Expression and Creativity*) başlıklı çığır açan raporunda 'sansürün sanatçılarda ve sanat kurumlarında yol açtığı korku çoğu zaman otosansüre neden olur' diyor: 'bu da sanatsal ifadenin bastırılması ve kamusal alanın zayıflatılması anlamına gelir. Sanatsal yaratıcılık korku ve güvencesizlikten kurtulmuş bir iklime ihtiyaç duyar' (Shaheed, 2013, s. 18).

556

Bu dosya ile bir amacımız sanat alanının tüm aktörlerinin sistematik bir şekilde karşı karşıya olduğu bu sansür otosansür kıskacından bir yerlerden çatlaklar bulup özgür sözün, tözün ifade edilmeye devam edebileceği nefes alanlarının peşine düşenleri dinlemektir. 2017'de başlayan güncel sanat yayını Argonotlar'ın kurucu yayın yönetmeni Kültigin Kağan Akbulut, bir söyleşisinde 'dünyamız ve sanat dünyamız' belki de 'bulutlu bir gökyüzünü andırıyor. Sadece Türkiye'de değil, dünyada da bu bulutlu gökyüzünü dağıtmaya çalışan, güneşi açtırmaya çalışan o kadar insan var ki' diyordu (Özbek, 2023). Onlara alan açmak, 'güncel sanatın sunduğu özgürlük ve söylem alanlarını genişletmemiz gerek' diye bağımsız yayıncılık yapan Argonotlar'ın misyonunu anlatıyordu.

Bu dosyada yayınlanmak üzere biz de bağımsız sanat girişimlerinin Türkiye'de bağımsız varlıklarını nasıl devam ettirebildiklerini anlamak için bu oluşumların görünürliğini geliştirmeyi amaçlayan bir internet-tabanlı arşiv ve haritalama sitesi (bagimsizlar.org) yöneten ve Açık Radyo'da 'Bağımsızlar' başlığı ile haftalık yayınlanan radyo programının yapımcılarından olan Ekmel Ertan ve Karşı Sanat ekibinin üyelerinden Ezgi Bakçay ile birlikte yuvarlak masa toplantıları addettiğimiz bir 'saha çalışması' gerçekleştirdik. Türkiye'nin farklı yerlerinde faaliyet gösteren yirmiyi aşkın bağımsız sanat girişimi ve kurumu sanatsal ifadenin nefes alabilmesi ve nefes alınabilme alanları açabilmesi ile eş anlamlı gördükleri varlık mücadelelerini hangi yollar ve yöntemlerle devam ettirmeye çalıştıklarını aktardılar. Otosansür en çok konuştuğumuz konulardan birisiydi. Uluslararası Sanat Konseyleri ve Kültür Ajansları Federasyonu (IFACCA) tarafından düzenlenen ve dünyanın 90 ülkesinden 420 delegenin katıldığı, 'Sanat Özgürlüğünü Korumak' başlıklı 9. Dünya Sanat ve Kültür Zirvesi'nin sonuç raporunda otosansürün 'sanatsal özgürlüğe yönelik en zararlı kısıtlama biçimlerinden birisi' olduğunun

altı çiziliyordu. Zirveye katılanlar, otosansürü, ‘zayıf adalet sistemlerinin, kutuplaşmanın, gücün kötüye kullanılmasının ve kaynakların eşitsiz dağılımının’ beslediğinden bahsetmekteydi (IFACCA, 2023). Benzeri şekilde, Avrupa Konseyi ‘Avrupa’da Sanatsal Özgürlük’ başlıklı Raporu’nda, sanatsal yaratıcılığın davalar, hapis, kamusal alandan eserlerin kaldırılması ve fiziki saldırılar gibi “radarın üstünde” müdahalelerle baskı altına alındığını, buna ek olarak otosansür gibi “radarın altında” işleyen mekanizmalarla görünmez şekilde baskıladığının altını çizmekte (Whyatt, 2023). Bağımsız sanat girişimlerinin içinde buldukları ve parçası oldukları ana akım sanat ve kültür dünyasının kendisinin sanatsal ifadenin özgürlüğüne ne kadar sahip çıktığının ya da çıkabildiğinin de sansür iklimini etkilemesi bakımından önemli olduğunu söylemeliyiz. Böyle bir sahip çıkışın eksikliğinde kültür ve sanatın korunması gereken en temel ifade özgürlüğü alanlarından birisi olduğuna dair normatif çerçeve zedelenmektedir. Buna karşılık, Özge Ersoy’un Temmuz 2016’da Siyah Bant tarafından yayınlanan, 2000’ler sonrasında Türkiye’de sanat kurumlarının sanat işlerinin üretim, sunum ve dolaşımına yaptığı müdahaleleri, sanatçılar, küratörler ve kurum temsilcileri ile birlikte ele aldığı çalışmasında anlatılanlar okunduğunda, sanatsal ifade özgürlüğü alanının genişletilmesi ve savunulması mücadelesinin tüm aktörlerce birlikte verilmesi gerektiği sonucu çıkıyor (Ersoy, 2016).

Art İstanbul Feshane’de 22 Haziran 2023’te izleyici ile buluşan ‘Ortadan Başlamak’ sergisine karşı yapılan ve serginin kapatılmasını isteyen protestolar, hedef gösterme eylemleri karşısında sergiyi düzenleyen küratörlerin ve düzenleyici kurum olan İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin geri adım atmamış olması, sanat alanının özgür kalabilme dirençliliğine bir katkı olarak tarihe geçecek. Serginin kurucularından Ezgi Bakçay, Görüşler kısmında yer alan, Özlem Altunok’un yaptığı söyleşide ‘sergiyi saldırılardan sonra kapatmak yerine uzatmaya karar verdiklerini’, böylelikle serginin açık kalmasının sağlandığı ve ‘çatışmalı ama yan yana kamusallığın’ inşa edilebileceğine işaret ediyor. Dosyada Görüşler kısmında yer alan Ekmel Ertan ve Alp Ünlü söyleşisinde de sergide yer alan küratörlerden Ekmel Ertan bu dirençliliğin yaygınlaşmasının önemini anlatıyor; Ertan’a göre kültür kurumlarının bu tür sanat özgürlüğünü tehdit eden olaylar karşısında sessiz kalması, önemsememesi kültür sanat alanının değersizleştirilmesine yol açacaktır.

Bağımsız sanat girişimlerinin ortak meselesi olan ekonomik destek mekanizmalarının olmaması dolayısıyla karşı karşıya olunan varolma krizi ile otosansür arasında önemli bağlar var. IFACCA Raporu’nda da belirtildiği gibi, finansal anlamda istikrarlı bir ortama kavuşmayan sanatçılar ve girişimleri piyasanın beklediği tarzlara yönelmek, destek fonlarının dikte ettiği önceliklere göre sanatsal bakışını ve çalışmalarını ayarlamak gibi baskılar altında kendilerini daha fazla hissedebilirler, hatta sanat alıcısını ürkütmemek için polemik yaratacak tabu alanlara girmekten imtina edebilirler. Bu da sanatsal ifadenin dar alanlara sıkışmasına sebep olacaktır. Ancak, Bu dosyada yer alan yazılarda bağımsızların, varoluşlarının temelindeki bu güvencesizlikler ile baş etmek ve sanatsal ifadenin sürdürülmesi ve özgürlüğü için imkanlar yaratmak üzere dayanışmadan, sosyal girişimcilik modellerini denemeye, kamusal alanı genişleterek birlikte iş yapmak ve birbirini dinlemek gibi çok çeşitli stratejileri harekete geçirdik-

lerini görüyoruz. İzmir’de bağımsızların yıllardır ifade alanlarını genişletmek için verdikleri mücadeleyi Sarp Keskiner Miyase Çelen ile yaptığı söyleşide anlatıyor. Ezgi Bakçay ve Ulaş Bayraktar’ın Görüşler’de yer alan yazılarında bağımsız oluşumlara hatta daha iddialı bir rol biçilmekte: “Kompost Çağı” olarak adlandırdıkları içinde bulunduğumuz iklim krizi çağının onarılmasına yönelik toplulukların ortaya çıkması için sanatı yanına almak. Buna karşın, bağımsız sanat girişimlerinin tek başlarına özgür sanatsal ifade alanlarını genişletmeleri mümkün değil. Sanatsal ifadenin özgürlüğünün değeri ve korunması konusuna sanat ve kültür alanının tüm aktörlerinin sahip çıkması gerekiyor. Başlangıç olarak yerleşik sanat ve kültür kurumlarının özgür sanatsal ifadenin yer alabileceği imkanları korumak, çoğaltmak ve bir bütün olarak kuvvetlendirmek konusunda neler yapılabileceklerini düşünmeleri önemli olacaktır. Miyase Çelen Documenta 15’i ele aldığı makalesi bu bakımdan önemli: burada Çelen hiyerarşik ve merkezietçi yapılara sahip sanat kurumlarının *lumbung* gibi kolektif paylaşım pratiklerinden öğrenerek işleyişlerini daha demokratik ve katılımcı hale getirebileceklerini öneriyor.

Bu dosyayı “İmkân alanı olarak Kültür” diye kavramsallaştırırken, özgür sanatsal ifadenin kendisini var etmek için mücadeleye nasıl devam ettiğini anlamak bir amacımızdı; öbür taraftan da kültürü topluluk kimliği ile eşleştiren ve kültürel kimliği belirli değişmez normlar, değerler, gelenekler, göreneklerle topluluğu bir arada tutan ve kolektif aidiyet hissi kazandıran bir güç olarak gören bakış açısından bir anlamda kurtarmak, kültürü serbestleştirmek için kullanabileceğimiz kavramsal yaklaşımlar ne olabilir sorusunu da ortaya koymak istedik. Topluluk kimliği odaklı kültür yaklaşımı –ki topluluk millet, ülke, inanç grupları ve daha yakın zamanlarda hayat tarzı ve tercihleri gruplarını kapsar– ait olan ve olmayanların ayrıştırılması üzerine kuruludur. Çeşitlilik, çok-katmanlılık, farklılık, karmaşıklık, bütün bunlara karşı kültür homojen bir bütün olarak gardını alır. Bu nedenle giderek çok-kültürlü hale gelmiş ve küreselleşme ile birlikte kültürel sınırlarını kapalı tutmakta zorlanan ulus-devletler için içlerine girmiş çeşitlilikle nasıl uğraşılacağı son yirmi otuz senenin en temel konularından birisi. Günümüz toplumlarındaki çeşitliliğin önemli kaynağı göçmenlere kimlik gözlüğünden değil de insanlık ve varoluş gibi farklı kategorilerle yaklaşarak kültür kavramını bir imkân alanı haline getirebilir miyiz diye bir zamanlar sorduğumuz soru (Robins ve Aksoy, 2016, s.38) bugün kaba hatlarıyla muhafazakar ve liberal dünya görüşleri etrafında toplananların kültürel dünyaları üzerinden birbiriyle savaşmaya girişmiş olmaları bağlamında zorlaşmış bir soru. Kevin Robins Dosya için yazdığı makalesinde ‘kimlik yükü’ olarak tarifliyor kültüre bu toplulukçu bakışı. Belirli değerler manzumesi ile düzenlenmiş bir milli kültürel kimlik tahayyülü makbul olanı tarifleyerek buna bağlılığı talep ediyor; böyle bir kapalı aidiyette ısrar toplumdaki mevcut çeşitlilik ve çoğulluk düşünüldüğünde toplumun mevcut haliyle barışık olunamayacağına işaret ediyor. Sanat, diyor Kevin Robins, çeşitliliğe ve karmaşıklığa, beklenmeyen sürpriz durumlara, karşılaşmalara, dayatılan kültürel kimliklerin ötesinde akışkanlıklara, hibrit oluşumlara, gerçek durumun çatışmalı hallerine kendisini açabildiğince, özgürlük için bir imkan alanı olarak güçlenir. Turgut Tarhanlı’nın sanatsal ifadenin biricikliği ve özgürlüğü ile ilgili güzel bir ifadesi var; Kevin Robins’in söylediğini destekleyen. ‘Sanatsal eylem’, diyor Tarhanlı, ‘bireysel

bir ifade biçimi olarak sunulabilir ve elbette öyledir. Ancak sadece bir ifade biçiminden ibaret bir eylem de değildir, bunun ötesine uzanır. Bu nedenle, hukukta genel ifade özgürlüğünün korunmasına paralel olarak, “sanatsal” ifade biçimlerinin de ayrıca korunması hedeflenir. Teknik olarak, bir “ifade” eyleminin korunmasıyla ilgili temel parametreler bu alanda da söz konusudur. Asıl fark, sanatsal ifade biçimleriyle kendini gösteren bir ufkun yol açtığı, tanımsız düşünsel ve toplumsal olanaktır’ (Tarhanlı, 2013, s. iv). İmkân ya da olanak alanı olarak sanat!

Nitekim, ‘Ortadan Başlamak’ sergisinin kurucularından Feyyaz Yaman da Görüşler kısmında yer alan, Özlem Altunok’un kendisiyle yaptığı söyleşide, benzeri şekilde, ‘Ortadan Başlamak’ derken diyor, ‘sonucu belli olan çizgisellik üzerinden konuşmak değil de ‘sorunlarımız, yaşadığımız gerçek çatışmalar ve gerilimler ne ise tüm bunları bir nedensellik arayışı içerisinde müzakereye yatırmak adına bir girişimde bulunduk bu sergiyle.’ Art İstanbul Feshane sergisi koordinatörleri, açıldığından beri katılımı arttıracak, çeşitlendirecek türlü türlü programlarla, yıllarca sessiz kalmış, daha öncesinde tanıtıma yönelik faaliyetlerle pasif bir deneyim alanı olarak kullanılan bu mekânı yorumlama, düşünme, karşılaşma, dinlenme ve eğlenme eylemlerinin hepsinin yan yana iç içe varolabildiği aktif bir deneyim alanı haline dönüştürmeyi başardılar. 300’den fazla sanatçının işleri ile karşılaşan sergi gezenler için eserlere bakmak ve yorumlamak dışında bir bilgi ya da intiba, duygu, his üretmenin yolu yok. Zeynep Turan’ın makalesinde söylediği gibi, ‘görsel olanın yoruma bağlılığı mutlak doğru kabul edilebilecek herhangi bir yorumun mümkün olmadığı anlamına gelir.’ Ancak, diye ekliyor Turan, ‘bu noktada tarih boyunca daha fazla konuşma gücüne sahip olanların diğer insanlara göre dil ve bilgi üzerinde –anlam üretimi süreçlerinde– hakimiyet kurduklarını hatırlamak gerekir.’ Özgür sanat ve kültür alanının varlığının ve kuvvetinin önemi de bizce buradan geliyor; söz konusu güç dinamiklerinin nasıl çalıştığının üzerinde düşünülmesi ve deşifre edilmesini konu edinir kültürel çalışmalar.

İmkân alanı olarak kültür, sınırları açmak, aşmak, çoğullaşmak, karşılaşmalara olanak tanımak, düşünmek, deneyimlemek ve ortaklaşmaya çalışmak, gibi edimlerden yola çıkmayı öngörürken, egemen kültür politikası kutuplaştırmak ve ötekileştirmek suretiyle bir kültürel kimliği makbul olan olarak topluma işlemeye dayanıyor. Kutuplaştırma siyaseti toplumsal yaşantının karmaşıklığı kabul etmesinin, insanlar arası iletişim ve diyalogun çeşitlenmesi ve çoğullaşmasının ve kamusal alanda paylaşım ve karşı karşıya gelmenin önüne set çeken bir dinamik. Emre Erdoğan ve Pınar Uyan Semerci’nin söylediği gibi, ‘kutuplaşmayı mümkün kılan Yankı Odaları ve Suskunluk Sarmalları, bizim kendi sesimizden başka bir sesi duyamayacağımız fanuslarda yaşamamıza yol açıyor.’ (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2022, s.43) Kutuplaştırma, ötekileştirme ve nefret söylemi üzerinden ilerleyen bir dil karşısında, ‘[h]ayati olsun ya da olmasın, önümüze gelen konuları bize ve ülkemize yararısıyla tartışma şansımız olmuyor ne yazık ki.’ (s.43). Buna karşılık, Ateş Altınordu makalesinde 2023 seçimlerine çok az kala, *Kızılçık Şerbeti* isimli popüler bir dizinin Show TV’de yeni bölümlerinin yayınlanmasının Radyo ve Televizyon Üst Kurumu (RTÜK) kararıyla engellenmesi vakasının kamusal alanda yarattığı

tartışmaları ele aldığı yazısında, bir popüler kültür ürünü olarak nitelediği ve ‘Türkiye’de seküler ve muhafazakâr kesimlerin farklılıklarını bir evlilik vesilesiyle etkileşime giren iki ailenin hikayesi üzerinden anlatan’ bu dizinin, ‘toplumun kendi üzerine düşünmesi ve siyasi meseleleri tartışması için önemli bir alan açtığı sonucuna ulaşmakta’. Diziler gibi popüler kültür ürünlerinin de Altınordu’nun işaret ettiği gibi bizlerin, insanlarla, yaşadığımız çevre ve dünya ile sorumluluklar ve haklar temelli nasıl ilişkilendiğimiz konusunda düşünmemiz bakımından katalizör gibi bir rol oynaması söz konusu olabilir. Sansür Altınordu örneğinde olduğu gibi bazen ters de tepebilir, ancak herhangi bir kamusal angajmanı, kafa yorma ve müzakereyi baştan engelleyen, zihnin, düşüncenin, duyguların ve en nihayetinde insanlığın içine düşebileceği en kötü hapislik hali olarak otosansür ters tepmeye bile fırsat tanımaz.

Nazım Hikmet, Piraye için yazılmış saat 21 – 22 Şiirlerinin birinde şöyle yazar:

*Bizi esir ettiler,
bizi hapse attılar:
beni duvarların içinde,
seni duvarların dışında.*

Ufak iş bizimkisi.

Asıl en kötüsü:

bilerek, bilmeyerek

hapisaneyi insanın kendi içinde taşıması...

İnsanların birçoğu bu hale düşürülmüş,

namuslu, çalışkan, iyi insanlar

ve seni sevdiğim kadar sevmeye lâayık...

26 Eylül 1945

Özgürlüğü savunabildiğimiz ölçüde sansürden ve otosansürden kurtulmamız mümkün. Bunun için özgürlüğe bugünkünden çok daha fazla değer vermemiz gerekiyor. ‘Tarih boyunca ve kültürler arasında özgürlüğe verilen önemin eşit ağırlıkta olmadığını’ söyleyen Svetlana Boym, bugün bile diyor, ‘mutluluk, aidiyet, şan şeref, ya da samimiyet gibi çokça istenilen varlık halleri yanında özgürlük geride kalıyor.’ ‘Bu haller birlik ve kaynaşma ima ederken, özgürlük tanımı gereği kamusal dünyada başkalarıyla etkileşimi dışlamayan bir ayrışıklık unsuruna sahiptir, bu onu daha öngörülemez kılar.’ (Boym, 2010, s.2)

Son olarak, “İmkân Alanı olarak Kültür” gibi dosyalarla, felsefe, sosyal bilimler, sanat ve kültür politikası, medya ve kültür çalışmalarını bir araya getirip konuşturmaya çalışan, disiplinler-arası kesişimsellikleri ortaya çıkartarak, günümüzün konularına dokunuşu kaybetmeden ortak mevzulara dikkat çekmeye çalışan Reflektif Dergisi’nin bu çabasının önemini vurgulamak isteriz. Disiplinler-arası araştırmaların hem üretim hem de kamu ile paylaşımının zorluklarına işaret eden Binark ve diğerlerinin Görüşler’de yer alan ‘Rüzgara Karşı Yelken Açanlar’ başlıklı ufuk açıcı özdüşünümsel makaleleri Reflektif Dergisi’nin de vizyonuna ilişkin

çok değerli açılımlar içeriyor.

Bu sayının hazırlanmasında eşsiz katkıları için yazarlarımıza, yazıları titizlikle okuyan ve değerlendiren kıymetli hakemlerimize, yuvarlak masa toplantılarının deşifre ve tashih işlemlerini özveri ile üstlenen Cansu Koç, Naz Akgün ve Berna Çelikkaya'ya ve elbette başta Cem Tüzün olmak üzere tüm sorunlarımızı ışık hızı ile çözen ve süreci keyifli hale getiren *Reflektif* mutfağına teşekkür ederek bitirelim. Keyifli okumalar.

Kaynakça:

- Aksoy, A., ve Şeyben, B. Y. (2015). Storm over the state cultural institutions: New cultural policy direction in Turkey. *International Journal of Cultural Policy*, 21(2), 183-199.
- Aksoy, A., ve Robins, K. (2021). Cultural politics and conquest culture. Report from Istanbul. *Cultural Politics. An International Journal*, 17(3), 279-301.
- Aykaç, L. P. (2023). Absent oresents: Musealisation of the historic town of Hasankeyf as a manifestation of 'Absent Heritage'. *Journal of Architectural Conservation Historic Buildings, Monuments, Places and Landscapes*, 1-18.
- Aykan, B. (Ed.). (2021). *Dünden Bugüne. Bugünden Düne. Türkiye'de Kültürel Miras, Kimlik ve Bellek İnşası*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Batuman, B. (2019). *Millletin Mimarisi. Yeni İslamcı Ulus İnşasının Kent ve Mekan Siyaseti*. Metis Yayınları.
- Belge, M. (2019). Türkiye'nin Kültür Savaşı. *K24*. Erişim yeri: <https://t24.com.tr/k24/yazi/murat-belge,2260>
- Bora, T. (2018). *Zamanın Kelimeleri. Yeni Türkiye'nin Siyasi Dili*. İletişim Yayınları.
- Boym, S. (2010). *Another Freedom: An Alternative History of an Idea*. The University of Chicago Press.
- Çelenk, S. (2023). 20 yıllık hasar ve onarım imkânı: Medya AKP için suyun başı demektir ve derhal tutulmalıydı. *Birikim*, 406-407, 103-121.
- Erdoğan, E., ve Uyan-Semerci, P. (2022). *Kutuplaşmayı Nasıl Aşarız*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ersoy, Ö. (2016). Aldım Verdim Ben Seni Yendim. *Siyah Bant*. Erişim yeri: <https://argonotlar.com/aldim-verdim-ben-seni-yendim-turkiyede-sanatsal-ifade-ozgurlugu-baglaminda-sanatci-kuratori-ve-kurum-iliskileri/>
- Glick Schiller, N. (1997). Cultural Politics and the Politics of Culture. *Identities*, 4, 1-7.
- Hecker, P., Furman, I., ve Akyıldız, K. (Eds.). (2023). *The Politics of Culture in Contemporary Turkey*. Edinburgh University of Press.
- IFACCA. (2023). *Safeguarding Arctic Freedom. Summit Report*. Erişim yeri: <https://ifacca.org/>
- Isenberg, B. (2012). Critique and crisis. Reinhart Koselleck's thesis of the genesis of modernity. Eurozine - Network of European cultural journals. Erişim yeri: <http://www.eurozine.com/articles/2012-05-18-isenberg-en.html>
- Karaca, B. (2012). Çağdaş sanat üretimi ve Türkiye'de sansür politikaları. *Toplum ve Bilim*, 125, 134-152.
- Karan, U. (2013). *Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk*. Siyahbant.

- Özbek, A. (2023). Güncel sanat hepimiz için özgürlük ve söylem alanları sunuyor. *biamag*. Retrieved from <https://bianet.org/biamag/yasam/284379-guncel-sanat-hepimiz-icin-ozgurluk-ve-soylem-alanlari-sunuyor>
- Özçetin, B. (2019). The show of the people' against the cultural elites: Populism, media and popular culture in Turkey. *European Journal of Cultural Studies*, 22(5-6), 942-957.
- Richter, G. (2021). Walter Benjamin (1892–1940) ve Theodor W. Adorno (1903–1969). A. Giovanelli (Ed.), *Aesthetics: The Key Thinkers* (s. 146-159) içinde. Bloomsbury.
- Robins, K., ve Aksoy, A. (2016). *Transnationalism, Migration and the Challenge to Europe*. Routledge.
- Sayar, V. (2022). Devlet – Sanat İlişkisi ve Sanatın Özgürlüğü. *Sosyal Demokrat Dergi*. Erişim yeri: <http://www.sosyaldemokratdergi.org/vecdi-sayar-devlet-sanat-iliskisi-ve-sanatin-ozgurlugu/>
- Shaheed, F. (2013). The Right to Freedom of Artistic Expression and Creativity. *UN HRC Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights (A/HRC/23/34)*.
- Somer, M. (2019). Turkey: The Slippery Slope from Reformist to Revolutionary Polarization and Democratic Breakdown. *ANNALS, AAPSS*, 681.
- Tarhanlı, T. (2013). Sanatsal İfade ve Yaratıcılık Özgürlüğü. *Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk*. Siyahbant.
- Türmen, R. (2023). Feshane'de Demokrasi. T24. Erişim yeri: <https://t24.com.tr/yazarlar/riza-turmen/feshane-de-demokrasi,41455>
- Whyatt, S. (2023). *Free to Create: Artistic Freedom in Europe*. Council of Europe Report on the Freedom of Artistic Expression, Provisional Report. Council of Europe.